

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi
Bizottságának folyóirata. Alapítás éve 1866.

TARTALOM

Zlinszky János:

A magyar jog tradicionálisan európai
jog 1

Kecskés László:

A jogösszehasonlítás eredményei és
a kodifikáció 9

Ficsor Mihály:

A nemzetközi iparjogvédelem és az
Általános Vám- és Kereskedelmi
Egyezmény: a TRIPS általános sza-
bályai 26

Wernhard Möschel:

Versenypolitika új kihívásokkal 39

Szemle:

Stipta István:

Kossuth Lajos 1859-es alkotmány-
konceptiója 49

Jogirodalom – Jogélet:

Rahói Mária:

Kriminológiai és Kriminálisztikai Év-
könyv 1993 53

Hamza Gábor:

Shael Herman: The Louisianae Civil
Code: A European Legacy for the
United States 55

L. évfolyam

1995. január

1.

CONTENTS: *János Zlinszky*: The Hungarian Law is Traditionally European Law. – *László Kecskés*: Results of Comparative Law and Codification. – *Mihály Ficsor*: International Protection of Industrial Property and The General Agreement on Trade and Tariffs – The General Rules of The TRIPS. – *Wernhard Möschel*: Competition-Policy with New Challenges. – REVIEW: *István Stipta*: Lajos Kossuth's Constitution Concept of 1859. – LEGAL LIFE – LEGAL LITERATURE: *Márta Rahói*: 1993 Yearbook of Criminology. – *Gábor Hamza*: Shael Herman: The Louisianae Civil Code – A European Legacy for the United States.

INHALT: *János Zlinszky*: Das Ungarische Recht ist traditionell europäisch. – *Mihály Ficsor*: Die allgemeine Regeln der internationalen gewerberechtsschutzes und der Allgemeine Zoell- und Handelsabkommens (TRIPS). – *László Kecskés*: Die Ergebnisse der rechtsvergleichs und die Kodifizierung. – *Wernhard Möschel*: Wettbewerbspolitik vor neuen Herausforderungen. – RUNDSCHAU: *István Stipta*: Der Verfassungskonzept von Lajos Kossuth vom Jahre 1859. – RECHTSLITERATUR – RECHTSLEBEN: *Márta Rahói*: Jahrbuch für Kriminologie und Kriminalistik 1993. – *Gábor Hamza*: Shael Herman: The Louisianae Civil Code: A European Legacy for the United States.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY – A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata. A szerkesztőbizottság vezetője: Dr. Szabó András főszerkesztő. A szerkesztőbizottság tagjai: Dr. Lamm Vanda, Dr. Rácz Attila. Felelős szerkesztő: Dr. Vörös Imre. Szerkesztők: Dr. Kaltenbach Jenő, Dr. Patyi András. A szerkesztőség címe: 1015 Budapest I., Donáti u. 35–45. Levélcím: 1525 Budapest Pf. 773. Telefonszám: 212-1160/362, 363-as mellék. Kiadja a MOTTÓ Nyomdaipari és Szolgáltató Kft. Felelős kiadó: Dobák Zoltán ügyvezető igazgató. A szerkesztési és a nyomdai munkák készültek a MOTTÓ Kft. Nyomdaüzemében. Nytsz.: 95/01. Terjeszti a MOTTÓ Kft. Előfizetési díj egy évre: 3120,- Ft + ÁFA. Megjelenik havonta. Előfizethető átutalással az Országos Takarékpénztár XIV. ker. fiókja (Nagy Lajos király útja 19–21.) 218–98141 sz. számlára, a MOTTÓ Kft. 536–027811–7 sz. alszámlájára. Egyes példányok beszerezhetők a MOTTÓ Nyomdaipari Kft-nél, 1158 Budapest, Gergő u. 63. Telefon: 183-3626. HU ISSN 0021–7166.

Felhívjuk tisztelt szerzőink figyelmét, hogy a szerkesztőségnek közlésre csak olyan kéziratok elfogadása áll módjában, amelyeknél egy kéziratoldal 1800 "n" (30 sor és soronként 60 leütés) terjedelmet nem halad meg. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

SZEMLÉ

Stipta István:

Kossuth Lajos 1859-es alkotmánykonceptiója

1. *Kossuth Lajos* először 1851-ben megfogalmazott ún. *kütahtyai alkotmányáról* minden, az életművel foglalkozó jelentős *köztörténész* kifejtette álláspontját. Tisztázott előttünk az elképzelés külpolitikai indíttatása, a nemzetiségi kérdés megoldására irányuló új kossuthi koncepció lényege, nyomon követhető a tervezet korabeli visszhangja. Spira György révén ismertté vált a nyomtatásban megjelent és a kéziratban maradt szövegvariációk keletkezésének időrendje és rendelkezésükre áll a terv legkiérleltebb, 1859-ből származó változata.

Mindmáig hiányzik azonban e jelentős dokumentum *alkotmánytörténeti elemzése*. Országunk „jövendő politikai szervezetére” vonatkozó terv – miként címe is mutatja – a nemzetiségi kérdés megoldására volt különös tekintettel, azonban rendkívül jelentősek ettől elvonatkozatható, és ettől független *önálló közjogi elemei* is. A műben sajátos államkonceptió körvonalazódott, amely részben a kossuthi felfogás hagyományos elemeire, részben újabb alkotmányos tapasztalatokra épült.

A következőkben az 1859-es szövegváltozatot ebből, az eddig mellőzött nézőpontból vizsgálom. Az alapos elemzést későbbre hagyva csupán arra keresnék választ, hogy a terv *államunk belső felépítésére* vonatkozó része mennyiben egyezik a korabeli alkot-

mányos elképzelésekkel és intézményekkel, továbbá milyen mértékben vette figyelembe nemzeti fejlődésünk közjogi hagyományait.

Mindenekelőtt egy terminológiai megjegyzést kell tennünk. *Kossuth Lajos* jelentős politikusaink közül azon kevesek közé tartozott, aki *a jogi kategóriákat értelmüknek megfelelően*, nem csupán nyelvtani, vagy köznapi jelentésükből kiindulva használta. Ennek fényében fontos lehet, hogy tervezeteit maga sem tekintette közjogi értelemben vett alkotmánynak, műve szövegváltozatainak címében az állami, politikai berendezkedés alapelveiről, alapirányairól, országszerkezeti javaslatairól, legfeljebb alkotmányos alapelvekről szólt. Említett írásművében ezért nem szabad a kartális alkotmányok e korban szokásos szerkezeti felosztását, tartalmi tagolását, zárt, feszes fogalmazásmódját keresni, esszéjellegű gondolataitól a formuláris precizitást számonkérni. Sorából az sem tűnik ki egyértelműen, hogy jogi értelemben vett alkotmányunkat angol módra, történeti gyökerű alaptörvények összességéként, vagy az amerikai és francia gyakorlatot követve egy dokumentumban összefoglalva képzelte el. Nem tért ki olyan részletekre, amelyek a kortársi felfogás szerint feltétlenül alkotmányos szabályozási körbe estek, jogi normák szerkesztésmódjától eltérően állított fel alternatívákat, gyakran élt taxációt igénylő esetekben példálózó felsorolással.

1859-es javaslatának szerkezete nem követte az alaptörvények hagyományos felosztását.

Hajnóczy, Martinovics, Berzevicky és Táncsics törvényhozás elé szánt formaszzerű alkotmányterveitől és a korszak hatályban lévő alkotmányaitól eltérő módon *először* az egyén, család, község, és megye jogaival önkormányzatával foglalkozott, *ezután* tárgyalta a törvényhozás és végrehajtás kérdéseit. Ennek keretében, tehát a végrehajtás körében szólt az igazságszolgáltatásról, amelyet pedig a Montesquicu-i elmélettel egyvezően és az Észak-Amerikai Egyesült Államok alaptörvényének mintájára, valamennyi korabeli alkotmány önálló fejezetben szabályozott. Az alkotmányos berendezkedés követendő elveiről írt kossuthi mű *belső tagolása* nem az alkotmányszerkesztés, hanem *a nemzetiségi kérdés* remélt megoldásának *logikája* szerint alakult.

2. Megnyilvánul ez a sajátosság első vizsgálati tárgyunk, az *alkotmányos alapelvek* kérdésében is. Az államra vonatkozó elvi követelmények élén (mint írta föfelvként) a *népfelség*, a népszuverenitás áll. Ezzel Kossuth az amerikai, a jakobinus és 1848-as francia alkotmány gondolatait követte, ezen utóbbira emlékeztető szóhasználatra igényelte az általános választójogot, mint a néphatalom közismert garanciáját. Az általános választójog, ami alatt a cenzus nélküli, felnőtt férfiakat megillető szavazatjog értendő, ebben a korban még kivételes jelenség volt. Erre utalva írta egyik szövegváltozatában, hogy koncepciója demokratikusabb az Egyesült Államok alkotmányánál. Tervezett választási rendszernek

további előremutató eleme, hogy az országos, középszintű és helyi választójog között nem tett különbséget, ennek érvényesítésében országos egyöntetőséget kívánt.

A tervezet másik, az állami berendezkedést alapjaiban érintő és egyetlen korabeli alkotmányban sem szereplő elve az *önkormányzati* követelménye volt. Ez a kossuthi szóhasználatban mindekelőtt *országos önrendelkezést*, függetlenséget jelentett. Ezen túl magában foglalta az egyéni, családi, helyi és területi szintű *autonómia*, sérthetetlen cselekvési lehetőség biztosítását is. A korszak tudományos elméleteiben ekkor formálódott a jogállamiság követelményrendszere, melynek egyik markáns jellemzője, garanciája az önkormányzat joga lett. Kossuth a helyi közösségek nyújtotta biztonságot és a polgár községi és megyei ügyekben való aktív részvételét az egyéni politikai szabadság nélkülözhetetlen elemének tartotta. Ez a gondolat a kossuthi államfelfogás *máig aktuális* eleme.

A tervezet nem említi szövegszerűen az *államhatalmi ágak megosztásának* elvét, de vázolt részrendelkezései tekintetbe vették azt. Az USA alkotmányának mesterei megoldásaira emlékeztető módon képzelte el az uralmi tényezők közötti összhang biztosítását. Eszerint egyik államhatalmi tényező sem kerülhet túlsúlyba, a törvényhozás és végrehajtás visszéléseit az önkormányzati szervek kizárólagos hatáskörének pontos rögzítése és panaszjoga, a bírói önkényt az ítélkezés néphez kötöttsége zárna ki. A horizontális, tehát a hatalmi ágak közötti munkamegosztás mellett a svájci, amerikai vertikális elkülönítés is megjelenik Kossuth államkoncepciójában. A községi, megyei és országos ügyek megkülönböztetését és hatáskörök elkülönítését a hatalmi ténye-

zők közötti *egyensúlyteremtés* fontos eszközének tartotta.

A hazai valóságot fél évszázaddal megelőző gondolat volt az *állam és egyház elválasztásának* követelése. Az egyház – írta – „olyan társas szövetség, amely magát szabadon rendezi és kormányozza” – „nincs köze az állammal, s az államnak sincs semmi köze övele”.

3. Az *egyéni jogokról* írt sorai-
ban nem tett éles különbséget emberi és állampolgári jogszultság között. Az addigi magyar alkotmányos felfogástól eltérően úgy vélte, hogy ezen jogokat *magában az alkotmányban* kell felsorolni, ezeket a törvényhozó nem módosíthatja és nem törölheti el. Ez az elképzelés távolodást jelentett – a korábban általa is dicsért – angol közjogi szemlélettől, hiszen ott alkotmányos jogszokás és közönséges törvény is statuálhatott alapjogokat. Az 1859-es reformterv élére helyezett emberi jogi katalógus nem teljes, *példálkozó felsorolással* csak azokat a jogokat említi, melyeket nemzetiségi érdekből elvi jelentőségűnek tartott. Szólt a jogegyenlőségről, általános szavazati jogról, bármely köztisztviselő ellen beadható, mindenkit megillető panaszvételi lehetőségről. Az 1848-as francia alkotmány II. fejezetének 8. pontjára emlékeztető módon említi a gondolat és sajtó szabadságát, a lelkiismereti és vallás-szabadságra mint egyező tartalmú jogra utal. Az Ember és Polgár Jogainak Deklarációja szóhasználatával jegyzi meg, hogy „ezen szabadságok határa egyedül mások jogának sérthetetlensége”.

Történelmi tapasztalataink birtokában elmondhatjuk, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásában *túlzott* fontosságot tulajdonított az *egyesülés jogának*. Épp tervezete

első változatának megfogalmazása idején tiltotta be a Bach rendszer a politikai és vont a legszigorúbb ellenőrzés alá az egyéb célú egyleteket. Kossuth ezzel szemben azt követelte, hogy a nyelv közössége révén egyesülő idegenajkú lakosok e jog birtokában önkormányzatot nyerhessenek és „adhassanak maguknak oly szerkezetet, mint nekik tetszik”. *Eltérően* a territoriális önállóságot és nyelvi jogokat biztosító *svájci és belga alkotmánytól*, elegendőnek vélte, ha az ország területén szétszórtan élő nemzetiségi „községenként társaságba állnak”, képviselőlet alapján kerületi egyleteket alkotnak, melyek aztán országos szervezetet hoznak létre. Abban reménykedett, hogy a nemzetiségi érdekek érvényesülhetnek anélkül, hogy idegen ajkú honpolgáraink területi autonómiát igényelnének maguknak.

A *tanulási és tanítási szabadság* szintén helyet kapott a kossuthi alkotmányos alapelvek között. Részletekre utaló iránymutatása szintén a nemzetiségi igényekből indult ki. Eszerint minden község köteles egy elemi iskolát fenntartani, ahol a tannyelvet a többség határozná meg. A kisebbségben lévők, az egyesületek, vallási közösségek, sőt magánszemélyek is nyithatnának iskolát, s minden lakosnak joga lenne ezek közül választani. A megyék középfokú tanintézetet alapítanának, melyek tannyelvről a megyei gyűlés döntene. Az oktatási intézmények működésébe országos hatóságok nem szólhatnak bele, a törvényhozás csupán egy minden polgár által elsajátítandó *„közoktatási minimumot”* határozná meg.

A korszak közjogi felfogását meghaladó az a mód, ahogyan Kossuth a *kisebbségek jogait* kívánta biztosítani. Községekben a hivatalos nyelvről a többség határozná, azonban a kisebbség

számára egyénileg kívánt jogot arra, hogy a sérelmet szenvedő saját nyelvén panaszt, kérelmet adhasson be és a községi bírák előtt jogait anyanyelvén védhesse. A megyei gyűlésekben mindenki saját nyelvén szólhat, jogviták esetén tolmácsról kell gondoskodni.

Az alkotmányos emberi alapjogok közül – ha a tervezettel egyidőben keletkezett porosz Verfassungsurkundéval vetjük össze – hiányzik a tulajdon szentségére, a lakás, levéltitok sérthetlenségére, közteherviselésre, kivándorlás szavadtságára és a nyilvános oktatás ingyenességére való utalás. A terv nem tartalmazza személyi biztonság, a büntetőeljárás szabadsággaranciáinak felsorolását. Az említett alapjogokat és a fegyverviselés jogát leszámítva elképzelése az amerikai Bill of Rights szemléletét tükrözi. Hasonlít e megoldás az angolszász alkotmányozáshoz abban is, hogy az állampolgári alapkötelezettséget nem sorolta fel tételesen, egyedül a honvédelmi szolgálatra utalt.

4. Alkotmánytörténeti nézőpontból különös fontosságú, jelenkori aktualitást is hordoz a törvényhozás szervezetével kapcsolatos álláspontja. Kossuth az országgyűlést kétkamarás testületként képzelte el; ezek képzésének módját, hatáskörét tekintve radikálisan szakított történeti hagyományainkkal.

A népképviselők háza már elnevezésében is eltávolodás volt a táblai szemlélettől, a senatus megjelölés a belga és amerikai példát idézte. A törvényhozó testület amerikai minta szerinti összeállítása a népképviselői és területi elv korszerű egyesítése volt. A képviselők választását háromévenként, az előbb említett általános választójog alapján képzelte el, kifejezetten kizárva az utasításadást. Egyezően

a francia 1848-as alkotmánnyal és szakítva rendi hagyományainkkal úgy vélte, hogy a megválasztott delegátus az egész országot képviseli. A megyék által küldött szenátorok sem fogadhattak volna el választó testületeiktől direktívákat, de ebben az esetben már lehetségesnek tartotta azt, hogy a megyei szervek politikai tanácskozásain körvonalazódott álláspontot, mint számon nem kérhető iránymutatást képviselőikkel közöljék. Régi érvekkel javasolta megtartani a megyék azon jogát, hogy országos kérdéseket is megvitathassanak. Ezt, az 1848-as vármegyevitában harcosan védett gondolatát egészítette ki a község megyei ügyekben való állásfoglalásának szükségességével. Újszerű a képviselők visszahívását célzó elképzelése. Ez a gondolat idegen a képviselőlet korabeli és mai gyakorlatától. A törvényhozás kapcsán szót a hivatali összeférhetetlenségről. Nézete szerint az ország kormányának tagjai sem képviselők, sem senatorok nem lehetnek. Ezt az 1848-as polgári átalakulásunk idején szabályozatlan kérdést az e tárgykörben szigorú angliai és a még több korlátot állító 1848-as francia alkotmány előírásaira emlékeztető módon kívánta szabályozni.

A két ház hatáskörének alkotmányos elhatárolását igényelte. A rendi országgyűléseink működésének keserű tapasztalatai indíthatták arra, hogy a törvényhozás eljárási rendjének alkotmányos szabályozását javasolja. Elképzelése szerint a törvényhozás tárgya lenne minden olyan ügy és érdek, amely nem tartozik az „egyének, családok, községek, és megyék önkormányzati alapjogaihoz”. A törvényhozással szemben ezeket a jogokat egy alkotmánybíróság, ahogyan Kossuth nevezte: alkotmányörszék védené. Ez a – megálmodott – testület a törvények

kihirdetése előtt kötelezően ellenőrizné azok alkotmányosságát. Tagjait élethosszig a szenatus választaná, bírái még lemondás esetén sem viselhetnének kormánykinevesetől függő hivatait.

Figyelemreméltó változás történt korábbi felfogásához képest a nyelvkérdésben. Ekkor már lehetségesnek tartotta, hogy a „törvényhozás tagjai az ország lakosai által beszélt akár mely nyelven szólhatnak az országgyűlési tanácskozásokon”. A kontinentális szabályozás többségével egyező módon ajánlotta az országgyűlés tagjainak díjazását: „demokratikus elv az, írta, különben a gazdagok monopolizálnák a népképviselői és szenatori állást”.

5. A végrehajtó hatalomról szóló álláspontját két szempont határozta meg. Egyrészt a tervezett hatalomnak elég erősnek kell lennie törvények végrehajtásához, másrészt el kívánta kerülni, hogy a központi kormánynak lehetősége legyen az alkotmány megsértésére, a polgárok szabadságának elnyomására. A jogállami követelményeknek megfelelően szükségesnek látta a végrehajtás törvényi meghatározottságát, hatáskörének népképviselő általi rögzítését. Túlhatalom elleni további garanciát vélt abban, ha a közigazgatás adott szerveit a megyék és községek választják. Nézete e tekintetben egyedülálló volt: a helyi és területi önkormányzatok egyetlen alkotmányos államban sem kaptak ilyen korlátlan jogot a végrehajtás terén. Azt ugyan Kossuth is írta, hogy a törvényt mindenkinek végre kell hajtania, de a kormány esetleges visszaélése ellen minden polgárnak, községnek, megyének és magának a törvényhozásnak is hatékony jogorvoslatot kívánt. A központi kormányzati jogkört az alkotmány és törvény által köz-

ségekre és a megyékre ruházott kötelezettségek *feltüyeletén* túl csak azon ügyek végrehajtására terjesztené ki, amelyek törvényhozási szempontból az országgyűlés hatáskörébe tartoztak.

Az alkotmánytervből *sajátos megyekép* bontakozik ki. Ezen a ponton Kossuth őrizte reformkori és 1847–48-as municipalizmusát. Ő egyébként sohasem gondolta azt, hogy a rendi korszak vármegyei alapos reform nélkül alkalmasak lennének egy korszerű állam részfunkcióinak ellátására. Az 1848-as vármegyetörvény vitájában első között követelte a megyék népképviselői jellegű átalakítását, de már akkor ragaszkodott korábbi alkotmányos és politikai jogaik fenntartásához. Alkotmányreformtervében fenntartotta ezt az álláspontját: az általános választójog alapján létrejött megyei testület saját ügyeiben kormánybefolyás nélkül döntene, maga határozná meg hivatalos nyelvét, választaná tisztviselőit. A kormány rendeleteit a megye gyűléséhez küldené, amely állást foglalna annak alkotmányossága és törvényessége felől. Ha a többség úgy találja, hogy a rendelet alkotmányellenes vagy törvényt sért, a végrehajtást felfüggesztheti. Ha a minisztérium kétszeri megyei tiltakozás ellenére ragaszkodna álláspontjához, a központi akaratot teljesíteni kellene. A megyék ebben az esetben törvényt magyarázatért az országgyűléshez, törvényt sértés esetén kártérítésért és a felelősség megállapításáért az e célra felállított országos bíróság-

hoz fordulhatnának. A hatékony kormányzást lehetetlenítő régi vármegyei gyakorlatot nem támogatta: a célszerűtlen rendeletekkel szemben „vis inertiae”-t korszerűtlenségnek ítélte.

Az *államformától* függő módon, *norvég mintára* képzelte el a *monarchikus igazgatást* és az USA prezidenciális kormányformáját mintaként véve kívánta szabályozni a *köztársasági végrehajtást*. A *korlátozott hatáskörű királyt* az alkotmányos monarchiák hagyományos megoldásaitól eltérően nem illette volna meg a törvényhozás felosztásának joga és nem gyakorolna fenntartott felségjogokat sem. A köztársasági elnököt, a korabeli amerikai megoldással egyezően közvetlenül a nép választotta volna. A történeti hagyományaink iránti (talán túlzott) tiszteletből *mindkét államforma* esetén javasolta a helyettesítő jogkörű *nádori méltóság* megtartását. A minisztériumi rendszert, az 1848-ban kialakított reszort szerinti feladat és felelősségfelosztást szükségesnek vélte: a történelmi alap megtartása okán csak az *ősi elnevezéshez* ragaszkodott. Az igazságügyminisztert országbírónak, a pénzügyek irányítóját tárnokmesternek, a hadügyminisztert országos főkapitánynak, a belügyminisztert országos főispánnak, a külügyért kancellárnak nevezte volna el.

6. A *birói hatalom* legfontosabb helyi fórumai e szövegváltozat szerint az önkormányzati szinteken *választott bíróságok* lenné-

nek. A községi bíróságok hatáskörét és eljárási rendjét *Anglia* gyakorlatát követve vázolta fel. A középszintű polgári, kereskedelmi és büntető bíróságok tagjait a megye testülete választotta volna, büntetőügyekben esküdtzéki közreműködést követelt. A bírák e terv szerint nem az államfőtől, hanem választás révén nyernék tisztségüket. A *fellebbviteli bíróságok* szerepét Kossuth a törvényszékeknek és a kasszációs jogkörben eljáró hétszemélyes táblának szánta. A kegyelmezés joga a kormányt(!) illette volna meg. A tervezet nem irányozta elő a testületi közigazgatás és középszintű bíráskodás elválasztását, mert e két tevékenységet a választott testület önkormányzati hatáskörébe kívánta utalni.

Talán e *vázlatos áttekintés* után is megállapítható, hogy az 1859-es koncepció a kor színvonalát meghaladó elképzelés volt alkotmányos életünk átszervezésére. Az önkormányzati elv és intézményrendszer, a választójogi szabályozás terve, az egyéni és kisebbségi jogok garanciarendszere, az esküdtzéki bíráskodás, az állam és egyház elválasztásának igénye, a törvényhozás szervezetének újszerű felfogása, olyan kossuthi gondolatok voltak, melyek egy részének továbbgondolásával jelenünk is adós.